

Charakterystyka porównawcza bioreaktorów stosowanych do biosyntezy kwasu cytrynowego w skali technicznej

Władysław Leśniak

Jerzy Pietkiewicz

Waldemar Podgórski

Katedra Biotechnologii Żywności

Akademia Ekonomiczna

Wrocław

1. Wstęp

W procesach biosyntezy prowadzonych metodą hodowli wglębnej najważniejszym problemem jest zapewnienie efektywnego natlenienia podłoża oraz sterylnych warunków przebiegu procesu. Wymagania te spełniają najlepiej ciśnieniowe bioreaktory zbiornikowe z mieszadłem, wykonane ze stali kwasoodpornej. Intensywność natleniania w tych bioreaktorach zależy głównie od rodzaju układu mieszająco-napowietrzającego oraz właściwości fizykochemicznych podłoża. W bioreaktorach zbiornikowych z mieszadłem energia zużywana jest zarówno na mieszanie jak i napowietrzanie roztworu, a zatem ich konkurencyjność w stosunku do innych typów bioreaktorów maleje wraz ze wzrostem objętości, ze względu na szybko rosnące zużycie energii. Z tego względu w ostatnich latach obserwuje się intensyfikację badań w zakresie konstrukcji nowych bioreaktorów zapewniających dobrą wymianę masy i ciepła przy niższym zużyciu energii.

Do takich bioreaktorów należą m.in. bioreaktory bezmieszadłowe z naturalną cyrkulacją cieczy, zwane bioreaktorami barbotażowymi, saturacyjnymi lub *air-lift*. W bioreaktorach tego typu w wyniku powstałej różnicy ciśnień występuje cyrkulacja roztworu co zapewnia intensywną wymianę tlenu przy stosunkowo niskim zużyciu energii (3).

W procesach biosyntezy kwasu cytrynowego problem dostatecznego wnikiwania tlenu do komórek drobnoustrojów nabiera szczególnego znaczenia, gdyż jego stosunkowo mała rozpuszczalność w podłożu jest zmniejszana dodatkowo przez dużą, rosnącą w czasie procesu biosyntezy lepkość podłoża fermentacyjnego (4). Niewielka ilość tlenu rozpuszczonego w podłożu, dostępna dla drobnoustrojów stwarza także wysokie wymagania w stosunku do warunków hydrodynamicznych w jakich prowadzony jest proces. Praktyka wykazuje bowiem, że zakłócenia w dostarczaniu tlenu do podłoża hodowlanego wynikające np. z nieprawidłowego rozmieszczenia lub kąta ustawienia łopatek mieszadła,

szybkości obrotowej wału mieszadła itp. przyczyniają się do powstawania tzw. „stref martwych” co w konsekwencji wpływa niekorzystnie na aktywność metaboliczną drobnoustrojów.

Z drugiej strony, prawie wszystkie bioreaktory, stosowane w Polsce do biosyntezy kwasu cytrynowego, były projektowane do innych celów, głównie do biosyntezy antybiotyków, a zatem nie są one optymalne do biosyntezy kwasu, ze względu chociażby na inny rodzaj stosowanych drobnoustrojów oraz odmienny skład i właściwości reologiczne podłoża hodowlanych.

W trakcie naszych badań dotyczących wdrażania opracowanej technologii biosyntezy kwasu cytrynowego w kilku zakładach w kraju, przeprowadzono również ocenę zainstalowanych tam bioreaktorów pod kątem ich przydatności do biosyntezy kwasu. Dotyczyły one głównie charakterystyki hydrodynamicznej oraz określenia objętościowego współczynnika wnikania tlenu (k_{La}) w celu ustalenia optymalnego schematu natleniania (5, 6). W pracy przedstawiono porównanie różnych bioreaktorów przemysłowych stosowanych do biosyntezy kwasu cytrynowego z punktu widzenia ich hydrodynamiki i wymiany masy oraz uzyskiwanych w nich wydajnościach i produktywnościach biosyntezy kwasu cytrynowego.

Charakterystyką objęto następujące typy bioreaktorów:

- bioreaktory zbiornikowe z mieszadłem o poj. 10 m³ („Biorol” Wałcz), 30 m³ („Polfa” Kraków), 50 m³ i 150 m³ (WKC Racibórz),
- bioreaktor zbiornikowy typu *air-lift* o poj. 26 m³ („Polfa” Kraków).

2. Materiały i metody badań

2.1. Pomiar czasu cyrkulacji (t_c) i czasu mieszania (t_m)

Do pomiaru tych parametrów zastosowano pH-metr z szybkobieżną taśmą rejestracyjną firmy Radelkis, jako wskaźnika używano stężonego kwasu siarkowego. Sposób pomiaru tych parametrów prowadzono zgodnie z podaną metodyką (6,7).

2.2. Pomiar współczynnika zatrzymywania gazu (E_G)

Współczynnik E_G obliczano przez pomiar wysokości słupa cieczy przy różnych szybkościach napowietrzania wg podanej metodyki (6,7).

2.3. Pomiar stężenia tlenu rozpuszczonego w roztworze oraz zawartości tlenu w gazach odlotowych

Stężenie tlenu rozpuszczonego w podłożu w czasie biosyntezy kwasu mierzono za pomocą galwanicznego czujnika tlenowego z membraną oraz urządzenia do pomiaru zwanego Oxysterem. Zawartość tlenu w gazach odlotowych mierzono za pomocą paramagnetycznego analizatora tlenu „Permolyt 2”.

W oparciu o te parametry obliczono objętościowy współczynnik wnikania tlenu ($k_{L,a}$), stosując metodę bilansową. Szczegółowe zasady pomiaru tych wielkości zob. poz. (6, 7).

3. Wyniki badań i ich omówienie

Charakterystykę konstrukcyjną badanych bioreaktorów przedstawiono w tab. 1. Należy tu zwrócić uwagę przede wszystkim na dwa parametry, a mianowicie na: stosunek wysokości bioreaktora do jego średnicy, który wahał się od 2,3:1 (30 m^3) do 3,5:1 (10 m^3) oraz na szybkość obwodową mieszadła, która była znacznie zróżnicowana, wahając się od 2,5 m/s dla bioreaktora o pojemności 10 m^3 do 6,3-7,8 m/s dla bioreaktora o pojemności 150 m^3 . Zróżnicowanie to znalazło swoje odzwierciedlenie w kształtowaniu się parametrów hydrodynamicznych bioreaktorów, które przedstawiono w tab. 2.

Szybkość cyrkulacji w bioreaktorach mieszadłowych wahała się od około 30 cm/s do około 70 cm/s w zależności od typu bioreaktora oraz szybkości napowietrzania. Najniższymi szybkościami cyrkulacji charakteryzował się bioreaktor o pojemności 10 m^3 , a najwyższymi bioreaktor o pojemności 30 m^3 . Natomiast czas mieszania wahał się od około 60 s dla bioreaktora 10 m^3 do około 120 - 180 s dla bioreaktora 30 m^3 . Bioreaktory o wyższych pojemnościach (50 m^3 i 150 m^3) wykazywały wartości pośrednie. Parametry te zmie-

TABELA 1
CHARAKTERYSTYKA GEOMETRYCZNA BADANYCH BIOREAKTORÓW

Bioreaktor	10 m^3	30 m^3	50 m^3	150 m^3	* 26 m^3
średnica, m	1,7	2,6	3,0	4,0	1,8
wysokość, m	5,68	5,96	8,5	13,44	10,8
stos. wysokości do średnicy	3,5:1	2,3:1	2,85:1	3,35:1	6:1
śred. mieszadła, m	0,4	0,7	1,0	1,2-1,5	—
liczba mieszadeł, sztuk	4	2	3	4	—
obroty mieszadła, min^{-1}	120	120	100	100	—
szybkość obwod. mieszadła, m/s	2,5	4,4	5,23	6,3-7,8	—

* — bioreaktor bezmieszadłowy typu *air-lift* (rura cyrkulacyjna kwadratowa o boku 1,25 m i wysokości 9,0 m)

niały się wraz ze zmianą szybkości napowietrzania. W przypadku bioreaktora typu *air-lift* parametry te były wyższe i zmieniały się w zależności od szybkości napowietrzania w granicach szybkości cyrkulacji od 22,0 do 57,0 cm/s, a czas mieszania od 240 do 72 s.

TABELA 2

KSZTAŁTOWANIE SIĘ NIEKTÓRYCH PARAMETRÓW HYDRODYNAMICZNYCH BIOREAKTORÓW PRZY STAŁYCH OBROTACH MIESZADŁA I RÓŻNYCH SZYBKOŚCIACH NAPONIETRZANIA

		Szybkość napowietrzania (Vp) [vvm]							
parametr	bioreaktor	0	0,05	0,10	0,20	0,30	0,40	0,50	0,60
szybkość	10 m ³	34	36	32	31	32	45	49	34
cyrkulacji	30 m ³	68	63	61	60	58	66	69	78
(Uc)	50 m ³	55	47	50	55	44	51	66	—
[cm/sek]	150 m ³	42	35	42	37	55	57	48	—
	*26 m ³	—	—	220	300	360	420	470	570
czas	10 m ³	120	65	66	66	54	46	61	70
mieszania	30 m ³	118	108	115	120	160	178	196	—
(tm)	50 m ³	74	82	96	148	138	85	56	—
[sek]	150 m ³	92	96	90	94	72	69	68	—
	*26 m ³	—	—	240	180	130	110	96	72
współczynnik	10 m ³	1,2	4,5	6,2	9,0	11,1	14,7	16,5	18,0
zatrzymywania	30 m ³	0,0	2,9	5,7	8,4	10,2	12,8	15,0	16,3
gazu (E _G)	50 m ³	0,0	1,6	3,2	6,0	9,3	13,0	14,0	—
[%]	150 m ³	1,0	12,5	14,5	17,0	18,0	19,0	21,0	—
	*26 m ³	—	—	7,0	7,8	9,0	10,2	11,3	12,0

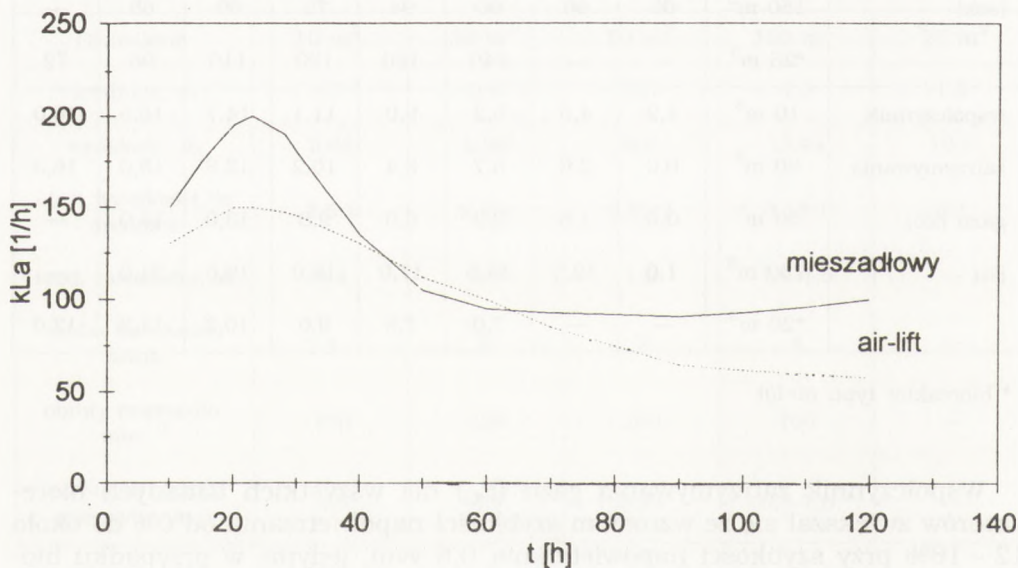
* bioreaktor typu *air-lift*

Współczynnik zatrzymywania gazu (E_G) dla wszystkich badanych bioreaktorów zwiększał się ze wzrostem szybkości napowietrzania od 0% do około 12 – 16% przy szybkości napowietrzania 0,5 vvm, jedynie w przypadku bioreaktora 150 m³ wynosił on aż 21%, co świadczy o jego wysokiej zdolności zatrzymywania gazu.

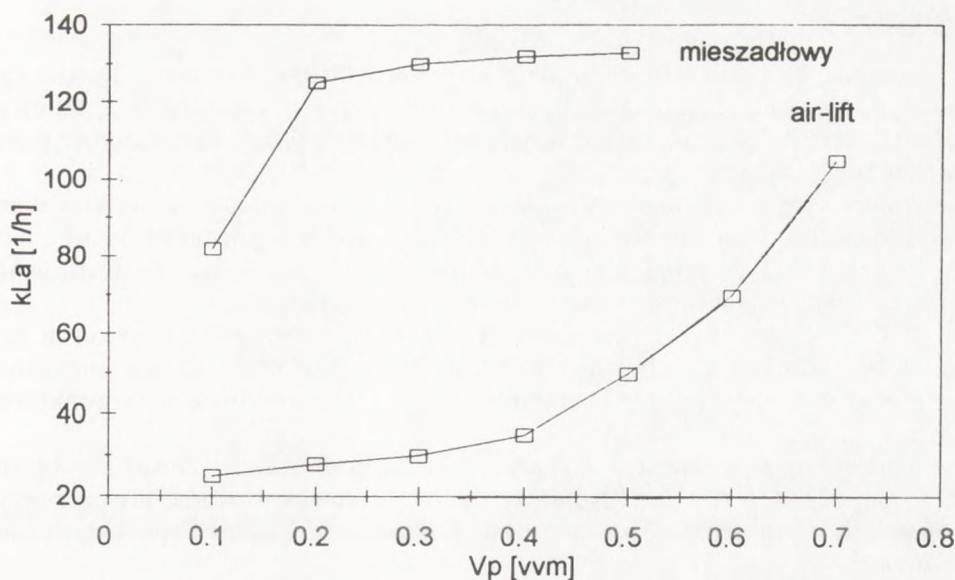
Objętościowy współczynnik wnikania tlenu (k_{La}) mierzony w czasie biosyntezy kwasu cytrynowego w dobranych warunkach napowietrzania, zmieniał się w czasie, osiągając najwyższe wartości rzędu $130 - 150 \text{ h}^{-1}$ w drugiej dobie fermentacji, a następnie obniżał się do około 60 h^{-1} przy końcu procesu biosyntezy (rys. 1). Było to spowodowane prawdopodobnie zmianą właściwości reologicznych podłoża, związanych ze wzrostem grzybni *Aspergillus niger*, a zwłaszcza wzrostem lepkości płynu hodowlanego. Odmienne natomiast kształtował się współczynnik k_{La} w zależności od szybkości napowietrzania (rys. 2). Wyniki wskazują, że współczynnik k_{La} mierzony w drugiej dobie procesu wzrasta stopniowo ze wzrostem szybkości napowietrzania do około $100 - 120 \text{ h}^{-1}$ w zależności od typu i objętości bioreaktora, a następnie utrzymuje się na stałym poziomie mimo wzrostu szybkości napowietrzania.

Badania te wykazały również, że optymalne wartości szybkości napowietrzania wynosiły około $0,3 \text{ vvm}$ dla bioreaktorów mieszadłowych oraz około $0,6 - 0,8 \text{ vvm}$ dla bioreaktora typu *air-lift*. Wynika z tego, że stosowanie w procesie biosyntezy kwasu cytrynowego w bioreaktorach mieszadłowych szybkości napowietrzania wyższych aniżeli $0,3 - 0,4 \text{ vvm}$ nie powoduje już zwiększenia szybkości wnikania tlenu do podłoża, a zatem jest nieefektywne. Natomiast w przypadku bioreaktorów bezmieszadłowych typu *air-lift* należy stosować znacznie wyższe szybkości napowietrzania, rzędu $0,6 - 0,8 \text{ vvm}$ co jest zrozumiałe ze względu na brak mieszania mechanicznego.

Otrzymywane w poszczególnych bioreaktorach wydajności i produktywność biosyntezy kwasu cytrynowego, przedstawione w tab. 3, wskazują, że najle-

Rys. 1. Kształtowanie się objętościowego współczynnika wnikania tlenu (k_{La}) w czasie fermentacji.

Rys. 2. Kształtowanie się objętościowego współczynnika unikania tlenu (k_{La}) przy różnych szybkościach napowietrzania (V_p).

psze wyniki uzyskiwano w bioreaktorach mieszadłowych o pojemności 50 i 150 m³, natomiast nieco niższe o pojemności 10 m³ i 30 m³ oraz bioreaktorze typu *air-lift*. Było to spowodowane gorszymi warunkami wymiany masy w tych bioreaktorach wskutek bądź zbyt małych obrotów (bioreaktor 10 m³), bądź też z powodu braku mieszadła bioreaktor *air-lift*.

TABELA 3
KSZTAŁTOWANIE SIĘ PODSTAWOWYCH PARAMETRÓW BIOSYNTETY KWASU CYTRYNOWEGO
W BADANYCH BIOREAKTORACH

Parametry biosyntezy	Typ bioreaktora				
	10 m ³	30 m ³	50 m ³	150 m ³	26 m ³ *
wydajność w stosunku do cukru, %	85	85	90	90	80
produktywność, kg/m ³ h	0,80	0,80	1,0	1,0	0,75

* — bioreaktor typu *air-lift*

4. Wnioski

1. Spośród badanych bioreaktorów stosowanych do biosyntezy kwasu cytrynowego w skali technicznej najkorzystniejszymi parametrami geometrycznymi (konstrukcyjnymi) charakteryzowały się bioreaktory mieszadłowe o pojemności 50 i 150 m³.

2. Największą szybkością cyrkulacji charakteryzował się bioreaktor bezmieszadłowy, a wśród mieszadłowych — bioreaktor o pojemności 30 m³, lecz te duże szybkości cyrkulacji w tych bioreaktorach wcale nie gwarantowały im najniższych czasów mieszania, a wręcz przeciwnie.

3. Najlepsze efekty pod względem szybkości wymieszania i uzyskania homogenności środowiska charakteryzowane przez najniższe czasy mieszania uzyskiwano w bioreaktorach o pojemności 10 i 150 m³ oraz w bioreaktorze 50 m³.

4. Najwyższą zdolnością zatrzymywania gazu charakteryzował się bioreaktor o pojemności 150 m³. Świadczy to o wysokim rozdrobnieniu pęcherzyków powietrza i dobrym napowietrzeniu podłoża fermentacyjnego w tym bioreaktorze.

5. Objętościowy współczynnik wnikania tlenu k_{La} zmieniał się w czasie trwania fermentacji od około 150 do 120 h⁻¹, osiągając optimum w 30 godzinie fermentacji dla bioreaktorów mieszadłowych, oraz od 125 do 60 h⁻¹ dla bioreaktora typu *air-lift*.

6. Badanie zależności objętościowego współczynnika wnikania tlenu (k_{La}) od szybkości napowietrzania wykazało, że optymalna szybkość napowietrzania w bioreaktorach mieszadłowych wynosi około 0,3 vvm, a dla bioreaktora *air-lift* powyżej 0,6 vvm.

7. Najlepsze wyniki biosyntezy kwasu cytrynowego uzyskiwano w bioreaktorach mieszadłowych o pojemności 50 i 150 m³.

Literatura

1. Kafarow W. W., Winarow A. J., Gordiejew L. S., (1983), Modelowanie reaktorów biologicznych, Warszawa, WNT.
2. Prokop A., (1981), Acta Biotechnol., 1, 3, 269.
3. Caurago-Rubic E., Ormelas-Vale A., Nogai S., et al., (1977), J. Ferment. Technol., 55, 1, 56.
4. Kwapisz E., Jakubowska J., (1983), w: Materiały Sesyjne I Ogólnokrajowej Sesji Naukowej „Postępy w Inżynierii Bioreaktorowej”, Łódź, 101.
5. Leśniak W., Podgórski W., Pietkiewicz J., (1985), w: Materiały Sesyjne II Ogólnokrajowej Sesji Naukowej „Postępy Inżynierii Bioreaktorowej”, Łódź, 1, 68 – 79.
6. Leśniak W., Podgórski W., Pietkiewicz J., (1987), w: Materiały Sesyjne III Ogólnokrajowej Sesji Naukowej „Postępy Inżynierii Bioreaktorowej”, Łódź, 83 – 94.
7. Podgórski W., Pietkiewicz J., Leśniak W., (1989), Prace Naukowe AE Wrocław, Technologia, 476, 63 – 76.

Comparative characteristic of bioreactors used for citric acid biosynthesis in industrial scale

Summary

The mixing and mass transfer have been investigated in industrial bioreactors of capacity 10, 30, 50 and 150 m³ used for citric acid fermentation. Hydrodynamic parameters were examined on water using mineral acid as a trace. Volumetric mass transfer coefficient ($k_L a$) was determined by balance method. It was found that the examined bioreactors have similar hydrodynamic parameters despite their different capacities. The differences were found in maximum values of $k_L a$ (from 150 to 200 h⁻¹) which corresponded to the citric acid yield and productivity.

key words:

citric acid, bioreactors, mixing, mass transfer.

Adres dla korespondencji:

Władysław Leśniak, Katedra Biotechnologii Żywności, Akademia Ekonomiczna, ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław.